

Κώστας Δεσποινιάδης – Φραντς Κάφκα. Ο Ανατόμος της Εξουσίας

Ο εθνικισμός είναι κι αυτός ένα υποκατάστατο της θρησκείας. Είναι ένα είδωλο από χαρτόμαζα που οι άνθρωποι το έπλασαν από την αγωνιά τους και τη μανία τους να διακριθούνε στις φτωχικές τους βραδιές στα χάνια. Όμως κάποια στιγμή όλοι θα βρεθούμε κυνηγημένοι απ' αυτά τα караγκιοζάκια. Γιατί κανένα είδωλο δεν απαιτεί τόση ανθρώπινη θυσία όσο αυτά τα τέρατα τα φτιαγμένα από μπίρα, σάλιο και εφημεριδόχαρτα. [σ. 79]

Η πολιτική πλευρά των γραπτών του Κάφκα υπήρξε η κατεξοχήν παρανοημένη ή αποσιωπημένη παράμετρος του έργου του. Οι έγκυρες και αποδεκτές ερμηνείες του αγνοούν επιδεικτικά την πολιτική του σκέψη, ενώ είναι εκείνη που αποτελεί τον κεντρικό άξονα γύρω από τον οποίο αναπτύσσεται ολόκληρο το αναμφισβήτητο πολυεπίπεδο και πολυσύνθετο έργο του. Ο Δεσποινιάδης έχει γράψει μια σειρά κειμένων πάνω στα επιμέρους ζητήματα του σχετικού προβληματισμού, τέσσερα από τα οποία δημοσιεύτηκαν σε αρχική μορφή στο περιοδικό Πανοπτικόν, ενώ τα υπόλοιπα δημοσιεύονται για πρώτη φορά.

Ολόκληρο το έργο του Κάφκα παρουσιάζεται σαν μια λεπτομερής ανατομία της Εξουσίας. Ο *Πύργος* είναι ένα σύμβολο της απόλυτης και ολοκληρωτικής εξουσίας, μιας εξουσίας που αποτελεί αυτοσκοπό των φορέων της. Οι απίστευτες μικρολεπτομέρειες και ο λαβύρινθος του κτίσματος δημιουργούν το τέλειο διάφραγμα ανάμεσα στο Άτομο και την Εξουσία. Η εξουσία αυτή λειτουργεί όχι απλώς με την ανοχή των υπηκόων της αλλά και με την δουλικότατη συνεργασία τους. Η υπόσταση της εξουσίας είναι εν πολλοίς φαντασική και μόνο χάρη στη μεγέθυνση φαντάζει ακλόνητη και παντοδύναμη.

Και στην *Δίκη* ο ήρωας βρίσκεται απέναντί σε μια εξουσία που δεν μπορεί να δει και απέναντι σε έναν νόμο που δεν μπορεί να διαβάσει γιατί είναι άγραφος. Απαραίτητοι ενδιάμεσοι ανάμεσα στην εξουσία και στους ανθρώπους είναι οι βοηθοί, όλα αυτά τα αμέτρητα «πρόσωπα» – ανδρείκελα ενός τετρατώδους μηχανισμού, κατ' ουσίαν χωρίς ίχνος προσωπικότητας, μια γλοιώδης μάζα που διαρκώς παρεμβάλλεται για να εμποδίσει και να πνίξει κάθε αποκλίνουσα φωνή. Φορέας της εξουσίας στην *Μεταμόρφωση* και την *Κρίση* είναι ο πατέρας, αλλά και εδώ πρόκειται για μια εξουσία όχι λιγότερο φονική.

Δεν είναι τυχαίο ότι ο Κάφκα αποτελεί μια από τις λίγες περιπτώσεις συγγραφέων τα έργα των οποίων απαγορεύτηκαν από τους δυο τρομερότερους ολοκληρωτισμούς του 20ού αιώνα, τον ναζισμό και τον σταλινισμό. Αυτό που δεν του συγχώρεσαν τα κομμουνιστικά καθεστώτα ήταν ότι αναίρεσε τον υποσχόμενο παράδεισό τους χωρίς καν να τον αμφισβητήσει. *Είναι φυσικό ο μπολσεβικισμός να χτυπάει τη θρησκεία γιατί είναι και ο ίδιος μια θρησκεία.* Από την άλλη, ο συγγραφέας δεν ήταν λιγότερο επικριτικός απέναντι τον τρίτο μετασχηματισμό που καθόρισε τον αιώνα, στον καπιταλισμό, που είναι ένα σύστημα σχέσεων εξάρτησης... μια κατάσταση του κόσμου και μια κατάσταση της ψυχής. Μήπως λοιπόν μόνο με μια επιπόλαιη ματιά φαίνεται απολιτικός; Μήπως οι ήρωές του μόνο ένοχοι δεν αισθάνονται;

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει το ειδικότερο σχετικό κεφάλαιο που αφορά το έργο *Αμερική* και εστιάζει στον Ρομαντικό Αντικαπιταλισμό του Κάφκα, όπως ονομάστηκε το ρεύμα δυσφορίας και διαμαρτυρίας απέναντι στο νεογέννητο καπιταλιστικό σύστημα. Ο Λούκατς πρώτος χρησιμοποίησε τον όρο, εστιάζοντας στην νοσταλγία για κάτι πολύτιμο που χάθηκε. Αν ο καπιταλισμός επέφερε το ξεμάγεμα (ή την απομάγευση) του κόσμου, όπως το είχε θέσει ο Μάξ Βέμπερ, ο Ρομαντισμός επιθυμούσε το ξαναμάγεμά του. Αυτό το ρεύμα δεν έχει αποκλειστικά αρνητικό πρόσημο, όπως υποστήριξε ο Λούκατς, αλλά και μια δεύτερη, επαναστατική – αναρχική τάση, κύριοι εκπρόσωποι της οποίας είναι οι Γκούσταβ Λαντάουερ και ο Μάρτιν Μπούμπερ.

Ο Κάφκα εντάσσεται σε αυτήν ακριβώς την ελευθεριακή πτέρυγα, που νοσταλγεί το προκαπιταλιστικό παρελθόν και ελπίζει ένα μετακαπιταλιστικό μέλλον. Φυσικά δεν τρέφεται καμία αυταπάτη για μια ανόθευτη επιστροφή στις κοινότητες του παρελθόντος· αντίθετα επιστρατεύονται οι προκαπιταλιστικές κollectιβικές παραδόσεις των χωρικών και των εργατών, ενώ η εναντίωση στο κράτος θεωρείται δεδομένη. Είναι ενδεικτικό ότι βασική πηγή για την *Αμερική* υπήρξε το βιβλίο του εβραίου σοσιαλιστή Artur Holitscher *Amerika heute und morgen*, που ασκούσε οξύτατη κριτική στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής. Ο ήρωας της καφκικής Αμερικής διαπιστώνει ότι το πιο θαυμαστό κομμάτι της δημιουργίας, ο χρόνος, βρίσκεται φυλακισμένος στα δίχτυα των εμπορικών συμφερόντων, ενώ οι εργάτες είναι πάντα αναλώσιμοι. Όπως έγραψε ο Αντόρνο, «η πρόζα του Κάφκα τάσσεται με το μέρος των απόκληρων, με τα αποπαίδια της οικονομικής ανάπτυξης».

Η σχέση του με τους αναρχικούς κύκλους της Πράγας επίσης σχεδόν πάντα αποσιωπάται. Ο Κάφκα διάβασε με ιδιαίτερο ενδιαφέρον σημαντικούς αναρχικούς στοχαστές (Μπακούνιν, Κροπότκιν, Προυντόν, Στίρνερ, Τολστόι, Έμμα Γκόλντμαν), παρακολουθούσε συστηματικά τις εκδηλώσεις των αναρχικών, παρευρισκόταν συχνά στη «Λέσχη μαντολίνου», που ήταν η καμουφλαρισμένη λέσχη των αναρχικών της Πράγας, πρόσφερε οικονομική ενίσχυση σε διωκόμενους αναρχικούς, γνώρισε προσωπικά τους Otto Gross και Μάρτιν Μπούμπερ, ανέπτυξε ενδιαφέρον για τα Κιμπούτζ, τις αυτοδιαχειριζόμενες εβραϊκές κοινοβιακές κοινότητες.

Αντί να έρθουν εδώ μέσα να διαλύσουν τα πάντα, παρακαλάνε να τους δοθεί ελεημοσύνη.

Η εργασία του ως νομικού συμβούλου στο Ίδρυμα Ασφαλίσεων Εργατικών Ατυχημάτων (αυτή τη «σκοτεινή φωλιά γραφειοκρατών», όπως την αποκαλούσε), τον ανάγκασε να ζει σε μια σκληρή αντίφαση, καθώς ήταν αναγκασμένος να υπερασπίζεται τα δικαιώματα του ιδρύματος. Είναι χαρακτηριστικό ότι όρισε και πλήρωσε ο ίδιος δικηγόρο για να υπερασπιστεί γέρο εργάτη που διεκδικούσε αποζημίωση από την εταιρεία που εργαζόταν ο Κάφκα!

Ο συγγραφέας ασκούσε ανελέητη κριτική απέναντι σε κάθε είδος γραφειοκρατίας και δεν ένιωσε ποτέ μέλος καμιάς ομάδας και κανενός κινήματος. Δεν έπαψε να θλίβεται και να εξοργίζεται επειδή γνωρίζει πως τα πράγματα θα μπορούσαν να είναι διαφορετικά αν οι άνθρωποι δεν συνέχιζαν να ζουν, παρατημένοι στη μοίρα τους, με έναν τρόπο αυτοκαταστροφικό, εξευτελιστικό και απάνθρωπο, να

«γαντζώνονται από τη ζωή όπως τα κοράλλια από τους βράχους». Η απραξία των ανθρώπων είναι το απαραίτητο καύσιμο ενός κόσμου που οδεύει με μαθηματική ακρίβεια στην καταστροφή, γράφει ο Δεσποινιάδης. Κάθε επαναστατική διάθεση εξατμίζεται και μένει μόνο το κατακάθι μιας καινούργιας γραφειοκρατίας.

Τι είναι ο πλούτος; Για τον έναν ο πλούτος είναι κι ένα παλιό πουκάμισο κι άλλος είναι πάλι φτωχός με δέκα εκατομμύρια. Ο πλούτος είναι κάτι σχετικό και ελάχιστα ικανοποιητικό. Το να είσαι πλούσιος σημαίνει ότι εξαρτάσαι απ' τα πράγματα που κατέχεις και οφείλεις να τα προστατέψεις απ' την καταστροφή συσσωρεύοντας αποκτήματα και καινούργιες εξαρτήσεις. Ο πλούτος δεν είναι παρά μια υλική απόδειξη της ανασφάλειας. [σ. 79]

Καθώς ο Δεσποινιάδης δεν παραθέτει μόνο τα στοιχεία αλλά και μας εισάγει στην σκέψη και τον πολιτικό προβληματισμό του Κάφκα, ένα ερώτημα απαιτεί την απάντησή του: Για ποιο λόγο η λογοτεχνική και κριτική ομήγυρη επέμεινε, εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων, σε έναν άλλο Κάφκα, χαμένο στα προσωπικά του αδιέξοδα, κατατρεγμένο και συντριμμένο από διάφορα συμπλέγματα, έναν συγγραφέα που στην καλύτερη περίπτωση έχτισε ένα εφιαλτικό λογοτεχνικό σύμπαν; Για ποιο λόγο ακόμα και ο ίδιος ο Μαξ Μπροντ δημιούργησε την εικόνα ενός απολιτικού συγγραφέα και υποβάθμισε την πολιτική σημασία τόσο των γραπτών όσο και των συζητήσεων του Κάφκα; Γιατί, τέλος, ακόμα και οι μεταγενέστερες βιογραφίες αποσιώπησαν για τους δικούς τους λόγους – αναφέρεται εδώ η ογκώδης βιογραφία του Nicholas Murray – ή υποβάθμισαν σχετικές πηγές (π.χ μαρτυρίες μελών του αναρχικού κινήματος της Τσεχίας) ή ενέταξαν τις πολιτικές ανησυχίες του Κάφκα στα γενικότερα συμφραζόμενα;

Τριγυρνάμε σκοντάφτοντας απ' τα μια οφθαλμαπάτη στην άλλη, αποπροσανατολισμένα θύματα προφητών και τσαρλατάνων, που τα θαυματοουργά γιατροσόφια τους για φτηνή ευτυχία δεν κάνουν τίποτα άλλο παρά να μας βουλώνουν τα αυτιά και τα μάτια: και πέφτουμε από τη μία άβυσσο στην άλλη, περνώντας μες απ' τους καθρέφτες σαν μες από παγίδες. [σ. 71]

Εκδ. Πανοπτικόν, 2013, Β' έκδοση, σελ. 109, με εξασέλιδη βιβλιογραφία.

Λάμπρος Σουζάκης, 25-11-2014, ιστοσελίδα Πανδοχείο